

**KORPUS LINGVISTIKASI ASOSIDA INGLIZ VA O'ZBEK
TILLARIDAGI BAHOLOVCHI LEKSIKANI O'RGANISH METODIKASI**

Inoyatova Dilnoza Ilxomovna

Buxoro davlat pedagogika instituti, Xorijiy tillarni o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Elektron pochta: inoyatovadilnoza97@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi baholovchi leksikani korpus lingvistikasi asosida tadqiq etish metodikasi taklif qilinadi. Korpus tanlash, matnlarni muvozanatlash, baholovchi birliklarni ajratish, chastotani normallashtirish, konkordans va kollokatsion tahlil, shuningdek, pragmatik annotatsiya bosqichlari izchil yoritiladi. Korpus chastotasi baholash kuchining bevosita ko'rsatkichi emasligi, ma'no va kommunikativ vazifani aniqlashda kontekstni tekshirish zarurligi ta'kidlanadi. Maqola metodologik xarakterga ega bo'lib, muayyan korpusda o'tkazilgan empirik natijalarni da'vo qilmaydi.

Kalit so'zlar: korpus lingvistikasi, baholovchi leksika, konkordans, kollokatsiya, normallashtirilgan chastota, annotatsiya, ingliz tili, o'zbek tili.

**МЕТОДИКА ИЗУЧЕНИЯ ОЦЕНОЧНОЙ ЛЕКСИКИ АНГЛИЙСКОГО
И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ НА ОСНОВЕ КОРПУСНОЙ**

ЛИНГВИСТИКИ

Иноятова Дилноза Илхомовна

Преподаватель кафедры методики преподавания иностранных языков

Бухарского государственного педагогического института

Электронная почта: inoyatovadilnoza97@gmail.com

Аннотация. В статье предлагается методика исследования оценочной лексики английского и узбекского языков на основе корпусной лингвистики. Последовательно рассматриваются этапы отбора корпуса, сбалансирования

текстов, выделения оценочных единиц, нормализации частотных показателей, конкордансного и коллокационного анализа, а также прагматической аннотации. Подчеркивается, что частотность языковых единиц в корпусе не является непосредственным показателем интенсивности оценки, а для определения значения и коммуникативной функции необходимо учитывать контекст. Статья носит методологический характер и не претендует на представление эмпирических результатов, полученных в ходе исследования конкретного корпуса.

Ключевые слова: корпусная лингвистика, оценочная лексика, конкорданс, коллокация, нормализованная частотность, аннотация, английский язык, узбекский язык.

A CORPUS-BASED METHODOLOGY FOR STUDYING EVALUATIVE LEXIS IN ENGLISH AND UZBEK

Inoyatova Dilnoza Ilxomovna

**Lecturer, Department of Foreign Language Teaching Methodology, Bukhara
State Pedagogical Institute**

E-mail: inoyatovadilnoza97@gmail.com

Abstract. This article proposes a corpus-based methodology for investigating evaluative lexis in English and Uzbek. The stages of corpus selection, text balancing, identification of evaluative units, frequency normalization, concordance and collocation analysis, as well as pragmatic annotation, are examined systematically. It is emphasized that corpus frequency is not a direct

indicator of evaluative intensity and that contextual examination is necessary to determine meaning and communicative function. The article is methodological in nature and does not claim to present empirical findings obtained from a specific corpus.

Keywords: corpus linguistics, evaluative lexis, concordance, collocation, normalized frequency, annotation, English, Uzbek.

KIRISH. Korpus lingvistikasi til birliklarining real nutqda qo'llanishini katta hajmdagi matnlar asosida o'rganish imkonini beradi. Baholovchi leksika uchun bu yondashuv ayniqsa muhim, chunki birlikning baholovchi vazifasi ko'pincha kontekst, kollokatsiya, janr va so'zlovchining kommunikativ maqsadi bilan belgilanadi. Introspektiv misollar nazariy farazlarni ilgari surishga yordam bersa-da, ularning til amaliyotidagi tarqalishi va muntazamligini korpus dalillari orqali tekshirish zarur [1; 7].

Ingliz va o'zbek tillarini korpus asosida qiyoslashda metodik muammo shundaki, mavjud korpuslar hajm, janr, vaqt, morfologik belgilash va matn manbalari bo'yicha farqlanishi mumkin. Shu sababli tadqiqot dizayni faqat qidiruv vositasini tanlashdan iborat emas; u korpusning reprezentativligi, ma'lumotlarni belgilash va natijalarni talqin qilish tamoyillarini ham qamrab oladi [7].

ASOSIY QISM (MUHOKAMA VA NATIJA). 1. Korpusni tanlash va qiyoslanish imkoniyati. Korpus tanlashda kamida besh jihat baholanadi: umumiy hajm, janr tarkibi, davriy qamrov, matn manbalarining ishonchliligi va qidiruv/eksport imkoniyatlari. Ingliz tili uchun BNC yoki boshqa tegishli korpuslardan foydalanish mumkin; o'zbek tili uchun esa ilmiy foydalanishga ruxsat etilgan, tarkibi va qamrovi tavsiflangan elektron korpus tanlanishi kerak.

Aniq korpus nomi tanlanishidan oldin uning litsenziyasi, texnik imkoniyatlari va tadqiqot savollariga mosligi tekshiriladi [1].

Ikki korpusni mutlaq hajm jihatidan tenglashtirish doim ham mumkin emas. Bunday vaziyatda matn janrlari bo'yicha qiyosiy subkorpuslar shakllantirish, bir xil janrlar bilan cheklanish yoki natijalarni normallashtirish mumkin. Normallashtirish umumiy hajm farqini kamaytiradi, ammo janr va mavzu nomutanosibligini avtomatik bartaraf etmaydi. Shu bois korpus tarkibi metodlar bo'limida ochiq ko'rsatilishi lozim [6].

2. Baholovchi birliklarni aniqlash va belgilash. Birliklarni tanlashda izohli lug'atlar, semantik tadqiqotlar va dastlabki korpus qidiruvlaridan foydalanish mumkin. Dastlabki ro'yxat ijobiy, salbiy, aralash va kontekstga bog'liq birliklarni qamrab oladi. Leksema darajasidagi belgi har bir kontekstga avtomatik ko'chirilmasligi kerak: ko'p ma'noli birlikning ayrim qo'llanishlari baholovchi bo'lmasligi yoki lug'aviy qutbiga qarama-qarshi pragmatik vazifa bajarishi mumkin [4; 5].

Annotatsiya qo'llanmasida har bir belgi uchun ta'rif va kamida bir necha namunaviy misol beriladi. Asosiy maydonlar sifatida leksik birlik, lemma, til, matn manbasi, janr, kontekst, baholash qutbi, baholash obykti, intensivlik, pragmatik vazifa va annotator izohini belgilash mumkin. Kontekst yetarli bo'lmagan holatlarda "aniqlanmagan" yoki "noaniq" belgisi ishlatilishi kerak; majburan ijobiy yoki salbiy toifaga kiritish natijani buzishi mumkin [4].

3. Chastota, konkordans va kollokatsion tahlil. Korpusda uchrash soni avvalo mutlaq chastota bilan qayd etiladi. Turli hajmdagi korpuslarni solishtirish uchun, masalan, million so'zga nisbatan chastota hisoblanadi: normallashtirilgan

chastota = birlik uchrashlari soni / korpusdagi soʻzlar soni $\times$ 1 000 000. Bu formula koʻrsatkichni taqqoslashni osonlashtiradi, biroq natijani korpusning janr tarkibi va qidiruv parametrlaridan ajratib talqin qilish mumkin emas [6].

Konkordans tahlili birlikning chap va oʻng kontekstini muntazam koʻrib chiqishga yordam beradi. Kollokatsion tahlil esa maʼlum leksema bilan tez-tez birga uchraydigan birliklarni aniqlaydi. Biroq oddiy birga uchrash mazmuniy yoki pragmatik aloqani oʻz-oʻzidan isbotlamaydi. Zarur hollarda logDice, mutual information yoki boshqa mos assotsiativ oʻlchovlardan foydalanish mumkin; tanlangan oʻlchovning kam uchraydigan birliklarga sezgirligi va natijani talqin qilishdagi cheklovlari koʻrsatilishi lozim [2; 3; 6].

4. Pragmatik tahlil va annotatsiya ishonchliligi. Korpus-pragmatik tahlil soʻzning baholovchi maʼnosini uning kommunikativ vazifasi bilan bogʻlaydi. Annotatsiyada maqtov, tanqid, kinoya, ishontirish, yumshatish, kuchaytirish kabi funksiyalarni ajratish mumkin. Bunday belgilarni faqat alohida soʻzdan kelib chiqib belgilash yetarli emas: gap, oldingi kontekst va imkon qadar kengroq diskurs hisobga olinadi [5].

Annotatsiya ishonchliligini tekshirish uchun materialning bir qismini kamida ikki mustaqil annotator belgilashi mumkin. Nominal kategoriyalar uchun Cohen kappa, bir nechta annotator yoki murakkabroq holatlarda Krippendorff alpha kabi koʻrsatkichlar qoʻllanadi. Ishonchlilik koʻrsatkichi yuqori chiqishi oʻz-oʻzidan belgilarning nazariy jihatdan toʻgʻriligini anglatmaydi; kelishmovchilik holatlari tahlil qilinib, qoʻllanma takomillashtirilishi kerak [6].

XULOSA. Ingliz va oʻzbek tillaridagi baholovchi leksikani korpus asosida oʻrganish bir-birini toʻldiruvchi miqdoriy va sifat usullarini talab qiladi. Korpus

tanlash va muvozanatlash, birliklarni kontekstda belgilash, chastotani normallashtirish, kollokatsion munosabatlarni tekshirish hamda annotatsiya ishonchliligini baholash tadqiqotning asosiy bosqichlaridir. Mazkur metodika baholovchi leksikaning real qo'llanishini tizimli tahlil qilishga yordam beradi, biroq har qanday xulosa aniq korpus, tanlanma va tekshirilgan misollar bilan asoslanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hunston, S. Corpora in Applied Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
2. Sinclair, J. Corpus, Concordance, Collocation. Oxford: Oxford University Press, 1991.
3. Stubbs, M. Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics. Oxford: Blackwell, 2001.
4. Martin, J. R., White, P. R. R. The Language of Evaluation: Appraisal in English. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
5. Hunston, S., Thompson, G. (eds.). Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse. Oxford: Oxford University Press, 2000.
6. Brezina, V. Statistics in Corpus Linguistics: A Practical Guide. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
7. McEnery, T., Hardie, A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.